

Vénic-szil

www.azevfaja.hu

A szilfavész miatt lakott területeinken a terebélyes koronájú vénic szil ritkán fordul elő, leginkább parkok szélein, eldugott zugaiban találhatjuk meg egy-egy példányát. A favizsgáló ezért jóformán csak szakirodalmi ismereteire vagy kevés tapasztalatára hagyatkozhat, ha belterületen véleményezni kell egyedeit.

Vannak azonban jellegzetes tulajdonságai, amelyeket figyelembe kell vennie a favizsgálatok során. Az általunk kiemelt tulajdonságok közül néhány – más, nem rokon fafajnál is – előfordul, azaz nem faji bélyeg, hanem inkább a fáknak mint a hosszú életű növények egyik megjelenési formájának fizikai adottsága.

A vénic szil egyik jellemzője a törzsön, de sokszor a vázágakon is kialakuló hatalmas bordái (1. ábra). Mondhatni, a vénic szilnél faji bélyeg, de tudjuk, a borda megjelenése, különösen idősebb korban más fafajainknál is előforduló bizonyos elváltozásokra adott reakció.

A bordák általában gyorsabban növekvő, juvenilis részei a törzsnek, amelyek azért növekednek sokkal gyorsabban a fa kerületén található többi farostnál, hogy az elváltozások káros hatását mielőbb ellensúlyozzák.

A gyorsabb növekedéssel fiatal, nagy víztartalmú farostok keletkeznek. Ennek kívülről látható nyoma a szokásosnál szélesebben felrepedező héjkéreg, amely hasadékeinak mélyén előbukkan a „normál” kéregrepedéseknél jóval szélesebb, sokkal világosabb színű háncsszövet.

Szinte biztosra vehető, hogy a borda mellett vagy a fatestben a borda mögött gyengébben növekedő vagy éppen korhadó részek rejtőznek. Ezeknek a beteg részeknek a gyengébb faanyaga miatt a fa igyekszik kiegyenlíteni a csökkenő szilárdságot. Éppen ezért egy jelnek kell tekintenünk a bordák meg-

A vénic szil favizsgálói szempontú tulajdonságai

Dr. Kelemen Géza igazságügyi szakértő,
Dr. Tuba Katalin, egyetemi docens¹

jelenését, és ilyenkor figyelmesebben kell megvizsgálunk a fát, vajon mi a borda kifejlődésének az oka.

Hasonló képződmény a fagyléc is, vagy a hosszanti mechanikai sérülések sebkallusza is, de a bordák esetén a fatest egyáltalán nem kerül felszínre, szemben a másik két jelenséggel.

A bordák korát, csakúgy mint a fagylécek vagy más kalluszosodó sérülések vagy más kalluszosodó sérülések korát gyakorlott szemmel meg lehet állapítani, hiszen a fák növekedésének évenkénti leállása, majd újraindulása a fatest évgyűrűihez hasonlóan szabályos évbarázdákat hoz létre a bordákon vagy akár a sérülések sebgyógyulásánál is.

A második kiemelő tulajdonsága a vénic szilnek, hogy *törzse messziről felismerhető a hatalmas terpeszéről*, ami felfelé gyakran bordákban folyta-

tódik. Ez a jellegzetes törzsalakulás már fiatal korában jól látható.

Ilyen méretes terpeszeket más hazai fafajainknál, így a jegenyenyárnál, valamint a platánnál vagy más fafajainknál matuzsálemi korokban figyelhetünk meg, ami azonban a fiatal vénic szilnél faji bélyegnek tekinthető (2. ábra).

Az ilyen hosszan kinyúló, ám keskeny, lemezszerű terpeszek neve a trópusi fák esetén palánkgyökér, ugyanis ott a sekély termőrétegű talajon ezek a fák a kidőlés ellen pillérszerű képződménnyel védekeznek.

Könnyű belátni, hogy a széles, hatalmas terpeszek rendkívül hatékonyan támasztják meg a fát, csakúgy, mint a pillérek a támfalakat vagy középkori várak, templomok falát (nem véletlen, hogy a birkózók vagy az ökölvívók kezdő pozíciója is a széles terpeszálás...). A törzs gesztjében kialakuló üreg stabilitást csökkentő káros hatását a nagy terpesz így képes kivédeni.

A favizsgálók számára a terpeszek tehát sokat elárulnak a fáról, azonban vannak hátrányaik is, hiszen a hangtomográf vizsgálatok eredményének értelmezése ezekben az esetekben nehézkes: a pillér ormába vert érzékelő a különleges alakú keresztmetszet miatt hibás eredményt ad, a terpeszek közé vert érzékelő viszont a valóságosnál sokkal gyengébb állékonyságú keresztmetszetet jelez, ami téves következtetésre ad okot.

Megoldás lehet, hogy minden terpeszorosomba és a köztük elhelyezkedő minden vápába behajtunk egy érzékelőt, de erre ritkán nyílik lehetőség, ugyanis a forgalomban lévő tomográfok csak 10 vagy 12 érzékelővel dolgoznak, ami ilyen esetekben sokszor kevésnek bizonyul.

A harmadik érdekesség a sokat megélt, nagyon idős vénic szilek esetén, de más fafajú, magas kort elért fánál is, hogy *a sekélyen futó gyökerek vastagsági növekedésükkel, de akár talajerózió következtében is a felszínre bukkannak*.

Ilyenkor ezeken a gyökereken kialakul ugyan a *héjkéreg*, ami sokáig jóval vékonyabb, mint a törzsön vagy a vázágakon található héjkéreg. A vékonyabb kéreg értelemszerűen sérülékenyebb is,

1. ábra. Borda vénic szil törzsén (Győrzámoly – Patkányos)

¹ SoE EMK Erdő- és Természeti Erőforrás-Gazdálkodási Intézet

2. ábra *Terpesz palánkgyöker és alvörügyekből kiinduló elszáradt fattyúhajtások (Körmen-d, Dobogó erdő)*

csakúgy, mint a messze kinyúló, fizikai akadályt képező palánkszerű terpeszek, ezért az ilyen fák közelében sokkal óvatosabban kellene gépekkel mozogni, a sérülések elkerülése érdekében.

Sajnos a városok parkjaiban, de gyakran még erdeinkben is a figyelmes megközelítés nem gyakori, sem gyalogszerrel, sem gépekkel, így a felszíni gyökérzet és a méretes terpeszek szinte mindig sérülésekkel terheltek (3. ábra), és ezzel egyidejűleg fertőzési kapukat nyitnak a kórokozónak.

A vénic szilhez hasonlóan más fák törzsén is megtaláljuk a dudorokat, kinövéseket, golyvákat, amelyeket gyakran gombás megbetegedések vagy rovarok szúrásai okoznak.

A vénic szilre történetesen nem ez, hanem az alvörügyek időnkénti burjánzása a jellemző, amely kinövések ugyanazon élettani folyamatok eredményei, mint amit a hársaknál is ismerünk.

A fa ilyenkor gyakran úgy érzi, hogy a korona hiányosságai miatt fattyúhajtások képében másodlagos koronát kell fejleszteni a törzs alacsonyabb szintjén, azonban az oldalárnyalás és a csúcsdominancia miatt ez nem, vagy csak részben lesz sikeres.

A szilnél a fattyúhajtások megindulása során azt tapasztaljuk, hogy ezek a fattyúhajtások hamar elszáradnak, amolyan pamacsos, kócos megjelenésű gallytömegek látványát kölcsönözve a fa törzsének (4. ábra).

Több ilyen hajtásnövesztés és leszáradás után az alvörügyek tömege már kiemelkedéseket, dudorokat hoz létre. Ezek nem betegségre utaló jelek, hanem az alvörügyek időnkénti „beindulását” jelentik. A fáknek ezeken a helyeken a dudorok, kiemelkedések miatt értelem-szerűen nagyobb az átmérőjük, vastagabbak, ezzel együtt a fa törzsének stabilitása is jóval nagyobb, mint enélkül.

Ötödik tulajdonságként meg kell említenünk a vénic szilre oly jellemző „fatojás”-ok képzését (5. ábra).

Magyarul nincs jó kifejezés erre az elváltozásra, de német nyelvterületen hallhatjuk (magyarra fordítva) a kéreg-gumó, illetve a fagyöngy kifejezéseket (utóbbi nem az ismert elősködő növény).

Ezek kifejlődésének oka megnyugtatóan még nem tisztázott, de valószínűleg az elhalt alvörügyét a fa évgyűrűszerűen évről évre, akár 50–60 évig is újabb és újabb fa- és kéreganyaggal burkolja be.

A folyamat végén a sok évig így növekvő, tojás alakú képződmény magától is könnyen letörik, mivel nincs már kapcsolata a fatesttel. A fatojás képződménye nem tévesztendő össze az (ág) dudorral, az ugyanis mélyen a fatestbe ágyazódik.

Az átlagnál gyakrabban fordul elő a vénic szilnél az egymáshoz közel álló fáknek vagy azok ágainak összenövése, bár ez a tulajdonság nem csak ehhez a fafajhoz köthető. Különböző fajok közötti összenövés ritka, ahhoz rendszertanilag nagyon közel kell állniuk egymáshoz. Leggyakoribb ilyen eset a fa saját ágának visszanövése a fatestbe.

Eltérő fajok közötti összenövés anatómiai értelemben tehát igen ritkán, ám morfológiailag már gyakrabban fordul elő. Mi értünk ezalatt? Gyakran látunk olyan jelenséget, hogy két, egymás mellett álló fa külön törzset alkot, esetleg fizikailag össze is érnek, vagy éppen dörzsölik a közös érintkezési pontokat és felületeket, de szöveti szinten

3. ábra. *Sérült terpesz (Sopronhorpács)*

4. ábra. Fatojás (Győrzámoly – Patkányos)

nincs egység. A koronáik azonban távolabbról nézve egy egységet formáznak, azaz *a két fának mintha egy közös koronája lenne*.

Ilyenkor arra kell figyelni, hogy ha egyik fán netán koronacsökkentést kell végrehajtani, vagy éppen a fát ki kell vágni, akkor a művelet a másik fára is erős, akár végzetes hatással lesz, hiszen a visszamaradó fa egyensúlya megbomlik, a fát kisebb szél esetén is koronatorés sújthatja.

A felmerülő metszési munkáknál a faápolónak viszont a *szil különleges szerkezetű faanyagával* gyűlik meg a baja. A szilek, különösen a vénic szil rostlefutása hullámos, amely a keresztmetszetben az évgűrűkön belüli késői pászta edényei és az ezeket kísérő

hosszparenchimák hullámos sorokba rendeződésével figyelhető meg.

Az eredmény *a nebezen hasítható faanyag*, ami miatt a sziltuskókat mérszárastókének is használták eleink. A háncsrostok pedig rendkívül szívósak, ezért is volt alkalmas háncskötelek készítésére.

A vénic szil tehát érdekes, tanulságos jelenségeket mutat, amelyek fáink, erdeink sokszínűségét növelik.

Nomád őseink spirituális szemléletével közelítve a fához azt is észre kell vennünk, hogy ez a faj is sokat be-szél nekünk, csak legyen értő fülünk hozzá! 🍂

5. ábra. Egymás melletti vénic szil (balról terpesszel, bordával) és szürkenyár (Buda-kalász, Duma-part)